

VOGEL IN DE KIJKER

DE GEELGORS *Emberiza citrinella*

Systematiek

De **Geelgors** is waarschijnlijk de meest gekende gors uit het West-Palearctische gebied. Binnen de gorzen behoort ze tot de *Emberiza*-groep die, al naargelang welke systematiek je volgt, 38 soorten bevat verspreid over Europa, Azië en Afrika. Kenmerkend aan dit genus is het opvallende seksuele dimorfisme in het broedseizoen. Ook de tertials en de snavel, met een inkeping aan de snijrand van de bovensnavel en een uitstulping op de snijrand van de ondersnavel die in de bovensnavel past, zijn kenmerkend. De typische snavel hebben ze gemeen met twee leden van het *Calcarius*-genus, waartoe de **IJsgors** *C. lapponica* behoort.

Het genus *Emberiza* kunnen we indelen in een aantal duidelijke subgroepen waarvan de vertegenwoordigers nauw verwant zijn en heel wat kenmerken delen. Zo hebben we :

- de geelgorzengroep met uiteraard **Geelgors**, **Witkopgors** *E. leucocephalos*, **Cirlgors** *E. circlus* en **Stewarts Gors** *E. stewarti* ;
- de grijze-gorzengroep met **Grijze Gors** *E. cia*, **Rotsgors** *E. godlewskii*, **Weidegors** *E. cioides* en **Jankowski's Gors** *E. jankowskii* ;
- de ortolanen met **Ortolaan** *E. hortulana*, **Steenortolaan** *E. buchanani*, **Bruinkeelortolaan** *E. caesia* en **Smyrna-gors** *E. cineracea* ;
- de huisgorzengroep met **Huisgors** *E. striolata*, **Leeuwerikgors** *E. impetuani* en **Zevenstrepengors** *E. tahapisi* en tenslotte
- de acaciagorzengroep met **Acaciagors** *E. flaviventris*, **Somalische Gors** *E. poliopleura*, **Bruinstuitgors** *E. affinis* en **Cabanis' Gors** *E. cabanisi*.

Verder zijn er nog een aantal soortenparen die nauw verwant zijn zoals **Rietgors** *E. schoeniclus* en **Pallas' Rietgors** *E. pallasii*, **Zwartkopgors** *E. melanocephala* en **Bruinkopgors** *E. bruniceps*, **Bosgors** *E. rutila* en **Geelkeelgors** *E. elegans*.

Naast de hierboven al vermelde **IJsgors**, **Rietgors** en **Ortolaan** wordt in ons land ook af en toe de **Dwerggors** *E. pusilla* waargenomen. Algemeener zijn de **Grauwe Gors** *Miliaria calandra* en **Sneeuwgorz** *Plectrophenax nivalis*, die elk tot een ander genus behoren.

Uitzicht

Dan nu terug naar onze **Geelgors**, die vrij langgerekt is met een relatief lange staart. De vlucht is golvend. Zoals de naam al laat vermoeden vinden we heel wat geel in het verenkleed terug en dan vooral bij de mannetjes. Vooral in het

broedkleed zijn de kop, kin en keel van het mannetje fel geel gekleurd. Meestal is er een donkerder fijn lijntje boven de wenkbrauwstreep en een donkere begrenzing van de oordekveren. Slechts zelden is de kop volledig geel. De buik is wit en borst, flanken en stuit zijn roestbruin. De rest van de bovendelen zijn zwaar roestbruin - zwart gestreept. In vers kleed, dit krijgen ze in het najaar, zijn de vogels bruiner van kleur doordat de dan nog niet afgesleten veren een bruin randje hebben aan de top. De mannetjes en vrouwtjes lijken in die periode ook meer op elkaar.

Voorkomen en ondersoorten

Geelgorzen komen in bijna gans Europa voor met uitzondering van o.a. de omgeving van de Middellandse Zee en zijn eilanden. Ook in de Alpen en de Karpaten komen ze in de hoogste gebieden niet voor. Verder ontbreken ze op het Iberisch Schiereiland (behalve het noordelijk deel), in delen van Griekenland, delen van Schotland, West-Nederland en delen van Zuid-Frankrijk. Vanuit Europa lopen de broedgebieden door tot in Siberië waar de zuidgrens ongeveer de grens van Kazakstan volgt tot het Altai-gebergte en tot Irkutsk in Siberië. De oostgrens van het verspreidingsgebied ligt aan de Nizhnyaya Tunguska-rivier en de noordoostgrens aan de Vilyuy-rivier. Tussen 1862 en 1871 werden ze succesvol uitgezet in Nieuw-Zeeland. Nu is het daar een algemene soort.

Er zijn 3 ondersoorten van **Geelgors** gekend. Ondersoort *citrinella* in West- en Centraal-Europa met uitlopers van het verspreidingsgebied in West-Rusland, de Baltische Staten, Wit-Rusland, Oekraïne, Roemenië, Hongarije en Slovenië. In het oosten van zijn verspreiding overlapt *citrinella* met de ondersoort *erythrognys* die van Rusland tot Siberië voorkomt. Deze ondersoort is zandkleuriger op de mantel, minder fel gestreept en feller geel gekleurd op de kruin en keel dan de nominaat. In Ierland, Schotland, Wales en Noord- en West-Engeland tenslotte komt de ondersoort *caliginosa* voor die kleiner is dan de nominaat. Ook zijn ze donkerder en feller gestreept met minder intense rosbruine borstband, maar met feller getekende flanken. In het oostelijke gedeelte van zijn broedgebied komt de **Geelgors** samen voor met de **Witkopgors**. Hier kan tot 15 % van de broedparen gemengd zijn. De jongen vertonen een combinatie aan kenmerken van beide soorten of kunnen heel sterk op één van beide ouders lijken. Ze zijn in staat zich voort te planten. Jongen tot in de derde of vierde generatie kunnen subtiele tekenen van beide soorten blijven behouden.

De **Geelgors** is een winterharde vogel. Van de Noord-Europese populaties trekt slechts een klein gedeelte naar zuidelijker gebieden. Het merendeel van de populatie bij ons is dan ook standvogel die kortbij of in hun broedgebied

overwinteren. Ze kunnen dan groepjes van meerdere tientallen vogels vormen die onkruidakkers en velden afzoeken naar voedsel. Het aantal en de grootte van die groepen zijn door de achteruitgaan van de broedpopulaties in het verleden serieus geslonken. Dit is eenvoudig te verklaren, want deze wintergroepen bestaan bijna uitsluitend uit standvogels en worden niet of zo goed als niet aangevuld met wintergasten.

Evolutie

Zoals hierboven al vermeld zijn de populaties de laatste decennia in West-Europa enorm gedaald. Oud cijfermateriaal voor België kon ik niet direct vinden, maar de situatie in **Nederland** is waarschijnlijk wel vergelijkbaar. Er is een duidelijke trend te zien die aantoont dat de Geelgors zijn broedareaal steeds verder inkrimpt naar het oosten. In 1950 werd voor het eerst melding gemaakt van een daling van de populaties in West-Nederland. Goed 25 jaar later was de soort er zo goed als uitgestorven. Zo is hij in Nederland de afgelopen 25 jaren als broedvogel zo goed als of helemaal verdwenen in de duinstreek, Zeeland, het zuidelijk deel van Noord-Brabant, Utrecht en het rivierengebied. Ter illustratie : in Zeeland waren in 1940 8.000 broedpaar, in 1960 2.000 bp. en in 1980 nog slechts enkele. Ook in het oosten van Nederland ligt het aantal broedparen heel wat lager dan vroeger. Rond 1950 schatte men het aantal broedparen rond 100.000, nu blijven er nog 22.000 tot 28.000 over. Toch ook vermelden dat in enkele streken, waaronder in Drenthe op heidegebieden tussen 1984 - 1998, een significante stijging van zowel het aantal broedparen als overwinteraars merkbaar is.

In **België** is de toestand analoog met Nederland. Op de website van het Instituut voor Natuurbehoud vinden we de voorlopige verspreidingsgebieden van de Geelgors terug. Hieruit blijkt dat de soort zowat uit gans West- en Oost-Vlaanderen is verdwenen met uitzondering van een klein gebied ten noordoosten van Maldegem, ten zuidwesten van Veurne en ten zuiden van Poperinge. Ook tussen Oudenaarde en Geraardsbergen en in de buurt van Halle vinden we nog Geelgorzen terug. Ten oosten van Brussel doet de soort het beduidend beter en ze is in Oost-Brabant dan ook in alle geïnventariseerde of al doorgegeven atlashokken aanwezig. Ook Limburg doet het goed met populaties in het zuiden en het noorden van de provincie. Voor het centrum van de provincie zijn nog te weinig inventarisatiegegevens gekend om een uitspraak over het voorkomen te kunnen doen. Antwerpen moet het stellen met uitsluitend Geelgorzen in enkele atlashokken gelegen in de buurt van Mol en Geel.

Ecologie

Geelgorzen **broeden** in kleinschalig landbouwgebied. De veranderingen die zulke gebieden sinds de tweede helft van vorige eeuw hebben ondergaan, liggen aan de basis van de daling van de populaties. Een eerste oorzaak is het veelvuldig gebruik van insecticiden waardoor het vinden van voedsel voor de jongen in veel gevallen heel moeilijk is. Ditzelfde probleem vinden we ook terug bij o.a. **Veldleeuwerik** *Alauda arvensis*, **Graspieper** *Anthus pratensis* en **Patrijs** *Perdix perdix*, soorten die in hetzelfde biotoop leven. Een tweede factor die een negatieve invloed heeft op de soort is het verdwijnen van kleine landschapselementen uit het moderne landbouwgebied. Ook het feit dat steeds minder graanvelden in de winter als stoppelvelden blijven liggen, maakt dat de Geelgors in die periode minder aan voedsel raakt. We vinden ze dan ook regelmatig terug op maïsstoppels die grotendeels in de winter nog niet zijn geploegd. De hoeveelheid voedsel die hierop is te vinden is wel gering gezien het veelvuldig gebruik van herbiciden in de maïsteelt. De oorzaken van de achteruitgang zijn wel degelijk gekend : we kunnen er dus ook voor zorgen dat de Geelgors het terug naar zijn zin krijgt. Herstel van hagen en houtwallen met voldoende kruidenrijke stroken vormen een geliefkoosd broedterrein met volop voedsel te beschikking. Een op natuurwaarden gericht akkerrandbeheer sluit hier goed op aan.

Zang en voortplanting

De typische **zang**, die begint met zes, snelle, hoge, vaak insectachtige, sjirpende noten gevolgd door een langgerekte, hese weemoedige eindtoon (tsie-tsie-tsie-tsie-tsie-tsie-tzuuuh) kunnen we op zachtere dagen al horen tijdens de eerste dagen van maart. Het mannetje zit bij het zingen steeds op een hoger uitstekend punt zoals een weidepaal of de uitstekende takken van een struik en is daardoor makkelijk te lokaliseren. Hij is overigens ook niet al te schuw.

Het **broeden** zelf begint bij zuidelijke populaties rond half april, in koudere gebieden gebeurt dit rond half mei. Meestal worden 2 à 3 broedsels grootgebracht waarvan het laatste nog in september kan zijn. Het nest bevindt zich op of kortbij de grond, verstopt in het gras of struweel. Het vrouwtje bouwt alleen aan het nest. Ze gebruikt hiervoor droog gras, plantenstengels en -wortels, bladeren en mos. Het kommetje van het nest wordt bekleed met heel fijne grasstengels ; soms worden hierin ook haren verwerkt. Ze legt dan 3 tot 5 eieren. De kleur van Geelgorseieren kan nogal variëren van glanzend purper met wit tot vaalgrijs en -roze. De meeste eieren zijn lichtgevekt met een netwerk van donkere onregelmatige lijnen. Deze grillige lijnen leverden hem de bijnaam op van 'schrijverken'. Slechts zelden Slechts zelden vertonen de eieren geen vlekjes. De eieren worden dan 12 tot 14 dagen bebroed, meestal alleen door het vrouwtje. Bij het grootbrengen van de jongen, die na ongeveer

11 à 13 dagen het nest verlaten, wordt ze wel geholpen door het mannetje. Ze brengen beide voedsel aan en voeren de jongen rupsen, kleine nachtvinders, kevers, sprinkhanen en vliegen. Ook de adulte vogels eten in deze periode van het jaar bijna uitsluitend dierlijk voedsel. De rest van het jaar voeden ze zich bijna uitsluitend met zaden ook al zijn er Geelgorzen die zich praktisch gans het jaar door met insecten voeden.

Nadat de laatste jongen zijn uitgevlogen, zullen de Geelgorzen zich geleidelijk aan groeperen om samen de winter door te brengen. Dikwijls vormen ze dan groepen met **Riet-** en **Grauwe Gors** en vinkachtigen.

Eindnoot

Dit jaar is het laatste jaar voor de inventarisaties voor het broedvogelproject. Voor de Geelgors wordt binnen het project een volledige telling uitgevoerd, d.w.z. elk broedgeval dat U weet mag worden doorgestuurd. Dus moest U broedgevallen of zangposten weten, geef deze gegevens dan door aan de inventariseerder van het atlasblok of rechtstreeks aan het I.V.N. via hun website.

Literatuur :

- *PTT-tellingen december 1998 ; SOVON-nieuws jaargang 12 (1999) nr. 4*
- *Atlas van de Nederlandse Broedvogels ; SOVON*
- *Buntings and Sparrows ; C. Byers, U. Olsson, J. Curson*
- *Vogels van Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten ; L. Jonsson*
- *Vogels van de Rode Lijst ; Vogelbescherming Nederland*
- *Website Instituut Voor Natuurbehoud ; www.instnat.be*

Peter Collaerts